

Brikker til historien om en undersøgelse: Forsøgene på at konstruere det sociale rum, fra "Anatomie du goût" til *La Distinction*

Monique de Saint Martin

Historien om *Distinktionen* er lang. Det er for det første en historie om et langstrakt studie eller forskningsprojekt, der startede omkring 1962 med forberedelse af den første spørgeskemaundersøgelse, og som sluttede i 1979, året for første udgave af værket. Det er også historien om en bog og om dens nationale og internationale reception, dens oversættelser, dens tilpasninger og dens forlængelse; bogens historie begynder med fabrikationen af den, med opsætningen eller ligefrem iscenesættelsen af siderne der dengang var usædvanlig for en bog og et brud med de akademiske præsentationsformer, som fortsatte efter udgivelsen. Oversættelserne påbegyndtes i det øjeblik, bogen udkom, ja måske endda inden og fortsætter lang tid efter.¹ Kommentarerne, kritikkerne og artiklerne i presse og tidsskrifter var talrige allerede fra bogens udgivelse. 31 år efter *Distinktionen* blev vi inviteret til d. 4. og 5. november 2010 at kommunikere, debattere og konfrontere fortolkninger, argumenter og erfaringer med forskning, der ofte placerer sig i forlængelse af denne udgivelse. Et omfattende antal bidrag blev præsenteret, og mange af dem har ikke fundet plads her. Det vidner om værkets og den underliggende teori store inspiration. *Distinktionens* historie fortsætter.

Denne artikel er primært optaget af historien om undersøgelsen uden dog at ignorere bogens historie. Bourdieu var manden, der stod for undersøgelsen fra start til slut. Han har naturligvis ikke fundet på eller udtænkt det hele, tilsvarende har han hverken realiseret, analyseret eller skrevet det hele alene. I forskellige etaper og på forskellige tidspunkter har flere forskere og studerende arbejdet i forskningsprocessen. Blandt disse Luc Boltanski, Robert Castel, Jean-

Claude Chamboredon, Yvette Delsaut, Salah Bouhedja, Claire Givry, Marie-Claire Bourdieu, Marie-Christine Rivière, Colette Borkowski, og så har vi ikke medregnet grafikerne: Jacques Mézières og Biga Nunes, der satte artiklen "Anatomie du goût" i *Actes de la recherche en sciences sociales* og Jean-Pierre Jauneau, som stod for "La Distinction". Medregnet er heller ikke alle de, som varetog det praktiske arbejde med spørgeskemaerne om smag, eller de forskere, statistikere og andre ved INSEE² eller Credoc, som aktivt har rådgivet, udvekslet og samarbejdet i forskellige etaper, herunder Ludovic Lebart og senere Henry Rouanet. Medregnet er heller ikke de, som har læst de fragmenter og forskellige versioner af tekster, som er bogens grundlag.

I et forskningsværksted, der er orienteret mod realiseringen af et forskningsprojekt gennem 17 år, ændrer holdet sig undervejs. Nogle bliver sideløbende engageret i andre projekter, og værkstedet ændres efterhånden, som tiden går; det var utvivlsomt mere håndværkspræget i begyndelsen end til slut, men det blev aldrig til et lige så stort projekt som det om *les grandes écoles*,³ der i sin hovedfase samlede 12 forskere.

Bogens opbygning

Selv om *Distinktionen* er "en på mange måder enestående" og "i særklasse uventet" bog (Encrevé 1980), er den samtidig ikke en fuldstændig uhørt eller helt original bog. Opbygningen er ny og personlig og har krævet et stort orkestreringsarbejde, men størsteparten af bogen bygger på tidligere publikationer, hvoraf ikke alle nævnes endsige citeres i noter,⁴ og som ofte

¹ Et langt uddrag på engelsk oversat af Richard Nice udkom i juli 1980 i tidsskriftet *Media, Culture and Society* under titlen "The aristocracy of culture". En kinesisk oversættelse så dagens lys i 2011.

² Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques = 'Frankrigs Statistik'.

³ Dvs. det projekt, som udmøntedes i *Noblesse d'Etat/State Nobility*, oa.

⁴ På en lidt overraskende måde citeres ikke fra de artikler, som mest direkte er genanvendt. Det gælder fra "Anatomie du goût", til

er anvendt spredt i bogen efter at være blevet klippet op i fragmenter og gennearbejdet mere eller mindre omfattende. Der er således et omfattende arbejde, som kan og bør gøres med at analysere, hvordan bogen er skrevet og komponeret.

Listen med artikler og værker, der mere eller mindre enten direkte genanvendes i *Distinktionen*, eller som har inspireret den, og som er underskrevet eller medunderskrevet af Bourdieu, er lang. Der var mange forgængere. Det første eksempel herpå var *Un art moyen. Les usages sociaux de la photographie*, som Bourdieu stod i spidsen for og sammen med Luc Boltanski, Robert Castel og Jean-Claude Chamboredon lagde navn til, og hvori analyseres en del af spørgeskemaet om smag vedrørende fotografier. Og *Distinktionen* udgør møde- og krydspunktet mellem artikler om og forskning i "Anatomie du goût" (Bourdieu, Saint Martin 1976), den æstetiske disposition (Bourdieu 1971), den sociale kritik af æstetiske domme (Bourdieu, Saint Martin 1978), de symbolske goders økonomi, produktionen af tro (Bourdieu 1977), måder at tilegne sig kunstværker på (Bourdieu 1974), men også transformationen af relationerne mellem uddannelsessystemet og de sociale klasser samt spørgsmålet om deklassering (Bourdieu 1978), rekonversionsstrategier (Bourdieu, Boltanski, Saint Martin 1973) og spørgsmålet om politik (Bourdieu 1977). *Distinktionen* har på denne måde kunne præsenteres som "en sum af tidligere arbejder",⁵ der ud over de allerede citerede, omfatter "L'amour de l'art" (Bourdieu 1966) og "Le couturier et sa griffe" (Bourdieu, Delsaut 1975).

Kernen i *Distinktionen* er utvivlsomt artiklen "Anatomie du goût", der blev offentliggjort i 1976 i *Actes de la recherche en sciences sociales*. Den handler om spørgsmålet om konstruktionen af det sociale rum og livsstilenes rum, og talrige uddrag og analyser herfra figurerer i bogens kapitel 2, 5, 6 og 7.

Spørgeskemaet om smag

Hvor den forskning, som førte frem til *Distinktionen*, faktisk tog 17 års refleksion, ideudvikling, udsøggen, skrivning og omskrivning, men også lange pauser,

⁵ "Titres et quartiers de noblesse culturelle" (Bourdieu, Saint Martin 1978), men også "Un jeu chinois. Notes pour une critique sociale du jugement" (Bourdieu 1976), der er trykt næsten uden at ændre titlen "Un jeu de société" i bogens tillæg IV.

⁵ Thomas Ferenczi skrev i *Le Monde* d. 12.10.1979 ved bogens udgivelse, at *Distinktionen* var en "bogstavelig sum af (Bourdieu's) tidligere arbejder – fra *Arvinger* i 1964 til *Reproduktionen* i 1970, og over *En middelmådig kunst* i 1965, *Kærlighed til kunsten* i 1966 og hans artikler i tidsskriftet *Actes de la recherche en sciences sociales* siden 1975". Blandt dem han, i tillæg til de ovennævnte, citerer, er artiklen med Yvette Delsaut om "designeren og hans mærke".

tidspunkter hvor der blev tvivlet, gentagelser og frem-skridd, så strakte fasen med den egentlige spørgeskemaundersøgelse sig over næsten 12 år, fra 1962 til 1974. En forundersøgelse med interviews og observation blev iværksat i 1962, mens den egentlige spørgeskemaundersøgelse gennemførtes i 1963 i Paris, Lille og i en mindre provinsby, hvor 692 individer besvarede et spørgeskema med 25 spørgsmål om praktikker i relation til fotos, 25 spørgsmål om smag og nogle spørgsmål om de vigtigste individuelle egenskaber. Stikprøven viste sig hurtigt for lille til at udforske smagen i forskellige socioprofessionelle kategorier. Man måtte imidlertid vente til 1967-68, før en supplerende undersøgelse gennemførtes (i Paris og Nordfrankrig) og bragte antallet af udsurgte op på 1217.

I starten af 1970'erne gennemførtes derpå et afgørende og omfattende arbejde med gentænkning af de oprindeligt anvendte klassificeringskategorier, især klassificeringen i socioprofessionelle kategorier, omkodning af besvarelserne og analyse af de omfattende statistiske spørgeskemaundersøgelser, som var gennemført af det nationale statistikinstitut INSEE vedrørende fritid, forbrug, indkomst, uddannelse og stillingskategorier, og af en række uddannelses- og forskningsinstitutioner, herunder Kulturministeriets uddannelses- og forskningsservice og Center for Analyse af Reklamemedier angående avislæsning, flere meningsmålingsinstitutter mv. Ideen om at konstruere et socialt rum blev dermed præciseret lidt efter lidt. Det var til dette arbejde, jeg gennem årene 1972-77 sammen med Bourdieu og andre kolleger bidrog med varierende intensitet: arbejdet med at udnytte eller snarere genudnytte undersøgelsen af smag, i første omgang på basis af tabeller og senere på grundlag af korrespondensanalyser; arbejdet med at analysere andre kilder eller undersøgelser, med at udvikle analyserne, med at udarbejde de forskellige forsøg på at konstruere det sociale rum og med at skrive de to artikler "Anatomie du goût" og "Titres et quartiers de noblesse culturelle", som genanvendtes i *Distinktionen*.⁶

Da analysen af undersøgelsen af smagen og af de forskellige statistiske undersøgelser foretaget af andre enheder var næsten komplet i 1974, blev uddybende interviews med medlemmer af de forskellige sociale grupper gennemført for så systematisk som muligt at indsamle de mest signifikante træk ved hver livsstil, som analysen af de statistiske spørgeskemaundersøgelser tillod at identificere. Store uddrag af otte af

⁶ Jeg har dermed hverken deltaget i undfangelsen eller forberedelsen af spørgeskemaundersøgelsen, i dens gennemførelse eller i færdiggørelsen af *Distinktionen*.

disse interviews med en fra storborgerskabet, en ung leder, en professor, to sygeplejersker (en ”meget ydmyg” og en anden som ”lever med passion”), en tekniker, en bager og en værkfører blev bragt som portrætter i ”Anatomie du goût” og siden i *Distinktionen* uden at der skete anden bearbejdning end at placere dem et andet sted i værket.

Når en undersøgelse varer 12 år og forskningen 17 år, ændres kontekst, fortolkningsrammer og analyse af data nødvendigvis mere eller mindre undervejs. Bogen eller efterfølgende udgivelser forekommer ikke at drage de fulde konsekvenser af dette forhold, som ikke så meget burde tilskynde til at gennemføre forskningsprojekter på kort tid, som til at reflektere over virkningerne af denne tidlige udstrækning.

I fraværet af et egentligt historisk arbejde, der vil blive vanskeligt, eftersom arkiverne i øjeblikket er spredte og vanskeligt tilgængelige,⁷ har det, som her præsenteres, fokus på de foreløbige konstruktioner af det sociale rum og forskningens produktionsbetingelser samt passagen fra ”Anatomie du goût” til *Distinktionen*.

Konstruktionen af det sociale rum og livsstilenes rum

Det sociale rum og livsstilenes rum blev konstrueret manuelt⁸ og byggede på undersøgelsen af smag og på et stort udvalg af mere eller mindre nuancerede undersøgelser af husleje, forbrug, kulturelle praktikker m.v., der ikke alle benyttede de samme socio-professionelle kategorier. De publicerede skemaer over de sociale positioners rum og over livsstilenes rum var ikke korrespondensanalysekort. Der var heller ikke tale om en ”uægte” analyse af korrespondens, som Pierre Mercklé har antydnet (Mercklé 2010), men derimod om et skema, som blev udviklet med afsæt i en række manuelt udarbejdede skemaer, og som i sidste fase blev inspireret af principperne og enkelte realiseringer af korrespondensanalyse. Man bør også huske på, at indsamlede og analyserede data stammede fra forskellige spørgeskemaer, der ikke alle anvendte samme kategoriseringer, ikke havde samme fokus og ikke tillod en korrespondensanalyse af samtlige grupper.

I ”Anatomie du goût” genanvendte vi de spørgeskemaer, som var grundlaget for spørgeskemaunders-

søgelsen af smag, fremstillede og genfremstillede uafslædt grafer, skemaer, diagrammer og histogrammer. Der blev skitseret et meget stort antal foreløbige grafer og skemaer, som burde studeres for at forstå, hvordan rummet af sociale positioner og livsstilenes rum langsomt blev konstrueret via megen famlen. Det drejede sig først og fremmest om todimensionale grafer, der f.eks. kunne have forskellige gruppers uddannelsesniveau op ad y-aksen og indkomst ud ad x-aksen, og som afbildede hver gruppe som et manuelt afsat punkt. For graferne og histogrammerne baserede vi os i de år meget på Jacques Bertins grafiske forskning og på Laboratoriet for kartografi (korttegning) på L’Ehess.⁹

Modsætningen på grundlag af mængden af kapital var klar fra starten. Det, man i det tilfælde skulle nå frem til, var at anslå afstanden mellem de forskellige grupper. Modsætningen mellem kategorier, der disponerede over mere økonomisk end kulturel kapital og kategorier, der disponerede over mere kulturel end økonomisk kapital, fremkom lidt efter lidt i graferne. Og efter at det blev muligt at gennemføre korrespondensanalyser på INSEEs data og på data fra undersøgelsen af smag, kunne kontrasterne observeres med større eller mindre styrke i de forskellige tilfælde, hvorpå skemaets struktur, således som det findes i publikationerne, trådte frem.

De forskellige grupper og klasser

Et af målene var at konstruere så homogene klasser som muligt med hensyn til de grundlæggende materielle eksistensbetingelser og samtidig tage højde for spredningen af individer indenfor en gruppe. Så homogene som muligt betyder ikke, at klasserne er homogene. Bevidstheden om deres heterogenitet var høj. Det mindes der tit om i artikler og i bogen.

I analyserne af praktikker omkring foto i ”Un art moyen. Les usages sociaux de la photographie” blev tabeller og kodning kun præsenteret i fem forskellige sociale grupper: arbejdere, lavere funktionærer, håndværkere og butiksindehavere, funktionærer, højere funktionærer og liberale erhverv; undersøgelsesresultaterne blev desuden analyseret ved at sammenholde med indtægter, køn, alder og civilstatus. Undersøgelsen af smag gik i første omgang ud fra samme princip. Hurtigt blev vi opmærksomme på, at denne klassifikation var lidt simpel og forenklet. Med blot fem kategorier var det sjældent muligt at redegøre for den store diversitet i systemet af smage, som var større, end man havde kunnet forestille sig, som man så i, at

⁷ De udfyldte spørgeskemaer findes på tidspunktet for 2010-konferencen på 54 Boulevard Raspail, men er ikke tilgængelige grundet muligt asbeststøv, som findes fleres steder især i CSE’s arkiver.

⁸ De indsamlede data tillod i øvrigt ikke at fortsætte med korrespondensanalyse af livsstile for alle grupperne. De socioprofessionelle grupper var de samme i alle studier fra INSEE, men ikke i alle de studier som anvendtes til at konstruere rummet af livsstile, og vi havde ikke data, der tillod at kode alle efter samme princip.

⁹ Jacques Bertins bog er en central reference (Bertin 1967).

det spørgeskema, som lå til grund for undersøgelsen, retrospektivt fremstod som temmelig summarisk. Det blev derfor besluttet at vende tilbage til spørgeskemaerne og omkode dem. Grundkoden var dermed koden for de socioprofessionelle kategorier (csp) udarbejdet af INSEE, der ikke tog højde for de forskelle, som blev vigtige for os, f.eks. at sondre privatansatte højere funktionærer, virksomhedsdirektører og offentligt ansatte højere funktionærer. De sondrede mellem ansatte og funktionærer, men havde endnu ikke inkluderet de mellemliggende erhverv¹⁰ i deres kategorier.

Koden for csp, der udviklede sig til koden for professionerne og de socioprofessionelle kategorier (pcs), blev grundigt gentænkt af INSEE. Den nye nomenklatur med de nye opdelinger, som indfangede de mellemliggende professioner, anvendtes først fra 1982 og var ikke til rådighed, da data blev omkodet.

I den omkodning, som lå til grund for analysen af undersøgelsens resultater i "Anatomie du goût" og i *Distinktionen*, sondredes mellem 24 kategorier eller grupper: Ufaglærte og specialarbejdere, faglærte, værkførere, servicemedarbejdere, små forretningsdrivende, håndværkere, butiksansatte, kontoransatte, administrative funktionærer, teknikere, skolelærere (i de små klasser), funktionærer indenfor handel, sekretærer, sundhedsprofessioner, kulturformidlere, kunsthåndværkere, arbejdsgivere inde for handel og inden for industri, offentligt og privatansatte højere funktionærer, ingeniører, liberale erhverv, gymnasielærere, universitetslærere og kunstproducenter. I undersøgelsen af smag blev der ikke taget højde for landmænd og landarbejdere, men de indgik i det skema, som fremstillede det sociale rum. Landmændene placeredes midt mellem de lavere klasser og mellemlaget og landarbejdere i bunden af skemaet.

Ud af de 24 fandtes ni af kategorierne eller grupperne ikke i INSEEs csp-koder. De er dermed udviklet i "Anatomie du goût" og genanvendt i *Distinktionen*. Det drejede sig om funktionærer indenfor handel, sekretærer, kulturformidlere, kunsthåndværkere, offentligt ansatte funktionærer, privatansatte funktionærer, gymnasielærere, universitetslærere og kunstproducenter.

¹⁰ "Betegnelsen 'mellemerhverv' [*professions intermédiaires*] var en del af den nye terminologi for erhverv og socioprofessionelle kategorier hos INSEE. To tredjedele af gruppens medlemmer indtog netop en position mellem funktionærerne og de udførende arbejdere eller ufaglærte. De øvrige var 'mellemerhverv' i en mere billedlig forstand. De arbejdede inden for undervisning, sundhed, socialarbejde; blandt dem skolelærere, sygeplejersker og socialrådgivere. Mere end halvdelen af gruppen har i dag mindst studentereksamen. Feminisering varierer og er især beskedent blandt tekniske erhverv." [klip fra INSEEs hjemmeside, se: http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=nomenclatures/pcs2003/n1_4.htm] oa.

De 24 kategorier eller grupper blev dannet med tanke på betydningen af forskellige typer af kapital, økonomisk kapital, kulturel kapital, social kapital, samlede kapitalvolumen og kapitalens struktur og kategoriens historie. Samtidig blev relevansen af nye mulige sociale grupperinger verificeret.

Som helhed gav de 24 kategorier eller grupper plads for forskellige nye grupperinger, som dengang havde stor forklaringsværdi. Indenfor mellemklasserne blev således sondret mellem et småborgerskab i tilbagegang (håndværkere, små forretningsdrivende)/det udførende småborgerskab (ansatte indenfor kontor og forretning samt administrative funktionærer)/det nye småborgerskab (sundhedsprofessioner, kulturformidlere, kunsthåndværkere, sekretærer og funktionærer indenfor handel). Det vil sige mellem det etablerede småborgerskab og det nye småborgerskab. Indenfor den dominerende klasse og dennes fraktioner blev undervisere delt i de to kategorier gymnasium/universitet, og højere funktionærer deltes mellem offentlig og privat.¹¹ En vigtig kontrast fandtes også mellem det gamle forretningsborgerskab eller det traditionelle borgerskab overfor det nye borgerskab.

Fra "Anatomie du goût" til *Distinktionen*

I artiklen "Anatomie du goût" blev bragt et første udkast til en afbildning af det, som kunne være det sociale rum i Frankrig mellem 1963 og 1972. Det var primært konstrueret på basis af undersøgelsen af smag og spørgeskemaer fra INSEE (uddannelse og titel, indkomst, livsbetingelser og husholdningernes forbrug). Skema 2 var et udkast til en afbildning af det, som kunne være livsstilenes rum over smag i Frankrig mellem 1963 og 1974 på grundlag af såvel undersøgelsen af smag som de forskellige undersøgelser fra INSEE (fritid) og fra andre organisationer: Uddannelses- og forskningsservice i Kulturministeriet (le Service des études et de la recherche du Secrétariat d'état à la culture) og Center for Analyse af Reklamemedier (le Centre d'études des supports de publicité) og flere meningsmålingsinstitutter (IFOP, SEMA, SOFRES, etc.) vedrørende forbrug af pressen, kulturelle praktikker (teater, biograf, radio, tv, teater- eller musikfestivaler), sport, indretning af hjemmet, beklædning, fødevarer mv. Ved at lægge skema 2 ovenpå skema 1, hvilket lod sig gøre, fordi skema 2 var på gennemsigtigt papir, skabtes et udkast til en afbildning af to rum, der var meget tæt på graferne i *Distinktionen*.

¹¹ Jf. undersøgelsen Sofres, der dengang gennemførtes på opfordring af Centre d'études des supports de publicité.

I de to rum kunne man observere en første modsætning mellem de forskellige grupper eller klassefraktioner, som fulgte den kapitalvolumen, som de forskellige grupper besad, og en anden kontrast, som fulgte kapitalens struktur, det vil sige, hvorvidt kulturel eller økonomisk kapital dominerede. Der indgik tillige en 3. dimension: En hel gruppes eller fraktions historie (vist som pile op eller ned afhængig af hvorvidt gruppen var steget, faldet eller havde været relativt stabil). Banen fremgår af histogrammer, der for hver gruppe viste andelen af individer, der stammede fra de forskellige sociale klasser. Det fremgår, at arbejderne helt overvejende stammede fra arbejderklassen,¹² mens medlemmerne af de liberale erhverv især stammede fra overklasserne. Repræsentationen fremstår dog en anelse statisk. I 1979 havde vi gerne præsenteret disse dimensioner i en rumlig afbildning med bevægelige dele, der hang i luften og dermed bedre fremstillede tidsdimensionen, men det tillod den anvendte teknik ikke.

Forskellene mellem graferne i ”Anatomie du goût” og dem i *Distinktionen* var lille. Den største forskel var, at i ”Anatomie du goût” blev livsstilenes rum trykt på et transparent materiale, der kunne lægges ovenpå rummet af sociale klasser, mens man i *Distinktionen* anvendte forskellige farver, sort til det sociale rum og orange til livsstilenes rum.

For så vidt angik rummet af sociale klasser, var forskellene meget små. De vedrørte kontoransatte og ansatte indenfor handel, der var opdelt i *Distinktionen*, men samlet i ”Anatomie du goût” og de vedrørte landarbejdere, der i *Distinktionen* var rykket svagt mod højre, det vil sige mod den økonomiske kapital, hvor de i skemaet i ”Anatomie du goût” indtog en position præcis midt mellem den økonomiske og kulturelle pol, som om en ny analyse af de statistiske tabeller havde vist, at landarbejderne besad en større andel af kulturel kapital.

I livsstilenes rum optrådte mange af de indikatorer, der stammede fra svar på spørgsmål om det gode måltid, ønskede egenskaber hos venner, foretrukket indretning og filmtitler, og som var afbildet i skemaet i ”Anatomie du goût”, ikke længere i grafen i *Distinktionen*. I sidstnævnte er der kun bevaret smagsspørgsmål om navne på kunstmalere, musikværker og foretrukne sangere, det vil sige spørgsmål, som bedre var i stand til at udtrykke kontrasterne mellem klasser og klassefraktioner.

Derimod fandtes i *Distinktionen* en række oplysninger som var hentet i undersøgelser i 1975,

1976 og 1977, herunder en undersøgelse af ”Franskmænd og gastronomien”, der blev gennemført af SOFRES i 1977. På grafen i *Distinktionen* optræder et punkt for den trestjernede restaurant La Tour d'Argent i nærheden af fabrikanten og grossister, og et for kinesiske restauranter, når man nærmer sig underviserne eller kunstproducenterne.

Dengang gav tidsspændet mellem de forskellige undersøgelser ikke ophav til stor bekymring. Perioden mellem spørgeskemaet i 1963 og det i 1967-68 havde ifølge Bourdieu stort set ikke påvirket undersøgelsen (spørgsmålene om sange var muligvis blevet påvirket – bemærkede han – ”dette kulturelle domæne er underlagt en hurtigere forandring”) (Bourdieu 1979: 588). Det så imidlertid ud til at have påvirket konstruktionen af det sociale rum og livsstilenes rum, der blev præsenteret i ”Anatomie du goût” og igen i *Distinktionen*. I betagelsen af de nye grafiske og statistiske værktøjer tilføjedes nye data med stor iver, især hvis de rummede hidtil fraværende information, men uden at man radede over metoder, der kunne afgøre hvorvidt hele konstruktionen var påvirket af, at det sociale rum var opbygget over ni år og livsstilenes rum over 14 år. Pierre Mercklé noterer netop, at ”man har aldrig fremsat overvejelser om, at der kunne være sket forskydninger mellem rummet af adfærd og rummet af kulturelle goder, som konstituerer livsstilenes rum, eller om at der som resultat af tiden kunne være sket forandringer i relationerne mellem livsstilenes rum og det sociale rum” (Mercklé 2010).

Det viser sig, at artiklen ”Anatomie du goût”, der var tættere på undersøgelserne end *Distinktionen*, gjorde klogt i at tilføje undertitlen ”hypotese om strukturelle homologier”, fordi smagenes rum, praktikkernes rum og det sociale rum udformedes uden at bekræfte, at denne homologi udfoldede sig i tid og rum. Der var i realiteten ikke fuldstændig korrespondens mellem de to rum. I *Distinktionen*, der har større vægt på at etablere en syntese og udfolde en generel teori om typer af kapital, præsenteres homologien mellem de to rum som et resultat og ikke en hypotese om homologi, hvilket man retrospektivt kan fortryde.¹³

Analysen af korrespondenserne

Vi havde i lang tid arbejdet med repræsentation af rum med mere end to dimensioner.

Alain Desrosières bemærkede, at denne multidimensionelle ide først er opstået indenfor psykologi,

¹² Originalteksten skriver ”fra mellemlaget”, men det må være en fejl. Oa.

¹³ Bourdieu tænkte dengang på en bog helliget sociale klasser, hvori han ville referere de fundamentale principper i konstruktionen (Bourdieu 1979: 128). Så vidt jeg ved, er denne bog aldrig blevet skrevet.

og at: ”Den blev overtaget af samfundsvidenskab under en bogstavelig bølge fra 1970erne og frem, således som det f.eks. fremgår af to så forskellige tidsskrifter som *Cahiers de l'analyse des données* (Benzécri's tidsskrift og baggrund for bogen *L'analyse des données* fra 1973) og *Actes de la recherche en sciences sociales*” (Desrosières 2008). ”Korrespondensanalysen, som Bourdieu mødte i starten af 1970'erne, fremstod som særligt velegnet til studiet af feltets struktur”, forsætter Desrosières, der samtidig bemærker, at Benzécri's dataanalyse i nogenlunde samme periode (midten af 1970erne) blev anvendt til at beskrive og analysere det sociale rum i forskellige kontekster: universitetsforskning, INSEE, offentlige institutioner, meningsmålingsinstitutter, den brede presse f.eks. *Le Nouvel Observateur* (Desrosières 2008).¹⁴

”Bourdieu og forskerne på Centre de sociologie européenne, der bestræbte sig på at beskrive komplekse systemer af relationer mellem sociale klasser, deres smag og deres praktikker, fandt heri et potent værktøj til at synliggøre disse relationer (...) Korrespondensanalysen konstruerede et rum organiseret ud fra relationerne mellem de praktikker, der blev statistisk registreret i spørgeskemaer, eller mere præcist *homologier* mellem rummet af sociale grupper og rummet af praktikker”. Og Henry Rouanet, Werner Ackermann og Brigitte Leroux understreger netop, at: ”For Bourdieu var korrespondensanalysen ikke blot et redskab blandt andre til at visualisere data, men et instrument, der var enestående egnet til at finde de to beslægtede rum med individerne og deres egenskaber. En grundig granskning af *Distinktionen* vil afsløre en refleksiv og kreativ anvendelse af korrespondensanalysen som hjælp til fortolkningen af tabeller over individer krydset med egenskaber (Rouanet, Ackermann, Leroux 2000).

Talrige korrespondensanalyser blev gennemført i 1970erne for at analysere hele undersøgelsen af smag, dele heraf (f.eks. om kulturel praktik), mellemklasserne, de dominerede klasser, de forskellige undersøgelser fra INSEE og et spørgeskema fra SOFRES om ”Forretning og de højere funktionærer”.

I ”Anatomie du goût” og i *Distinktionen* bevarede kun graferne om ”dominerende former for smag”, der alene rummede medlemmerne af de dominerende fraktioner eller klasser, og om ”småborgerskabets former for smag”, der alene rummede medlemmerne af mellemklasserne. De folkelige klasser afbildedes

ikke. I spørgeskemaet om smag var der ikke sondret mellem landarbejdere og landmænd, og samtidig var ufaglærte og specialarbejdere underrepræsenteret blandt arbejderne. Undersøgelsen af smag tillod derfor ikke at afbilde de folkelige klassers forskellige former for smag.

Diagrammerne fra korrespondensanalysen er gengivet næsten identisk i artiklen og i bogen. I ”Anatomie du goût” anvendtes imidlertid samme metode som til fremstillingen af konstruktionen af det sociale rum og livsstilenes rum, dog med almindeligt papir til smag og transparent papir til de forskellige sociale grupper, hvormed de to rum blev tydeligt adskilt, og det blev muligt at lægge dem oven på hinanden. I *Distinktionen* blev derimod anvendt forskellige skriftfarver, hvilket uden tvivl gjorde det mindre læseligt. En vigtig tilføjelse i *Distinktionen* skal nævnes: Der blev tegnede streger mellem de forskellige uddannelsesniveauer, mellem forskellige indkomstniveauer og mellem alderstrin, hvilket hang sammen med, at Bourdieu godt ville undgå, at forklare alt med de socio-professionelle kategorier.

Disse korrespondensanalyser kunne i højere grad indfange såvel hver af gruppernes eller de socio-professionelle kategoriers større eller mindre diversitet og samtidig repræsentere hvert individs position i rummet.¹⁵ Det, som jeg husker fra dette arbejde og som måske ikke altid fremgår på skrift, er sensibiliteten overfor undtagelser. Der var stor opmærksomhed på forskelle indenfor en gruppe, f.eks. havde håndværkerne langt fra det samme system af smag. I det store skema, der konstruerer det sociale rum, skelnes kunsthåndværkere og kunsthandlere fra andre håndværkere og handelsfolk for at kunne redegøre for de vigtige forskelle mellem f.eks. fremstilling af smykker, tryk på tøj og keramik, der var karakteriseret ved en kunstformidlende livsstil og elektrikere, mekanikere og bagere, der lå tættere på de traditionelle håndværk. Indenfor en af disse nye grupper kunne man endvidere skelne mellem undergrupper, så længe antallet af besvarelser ikke blev for småt.

Når et individ i korrespondensanalysen viste sig at ligge langt fra positionen for den gruppe, vedkommende var del af, f.eks. en lille handlende, der lå tæt på skolelærerne, eller en lærer, der lå tæt på direktører indenfor handel, kiggede vi i det pågældende spørgeskema for at finde ud af, hvorfor vedkommende afveg så markant fra den dominerende tendens i vedkommendes gruppe, og vi fandt f.eks. en lille handlende,

¹⁴ I *Le Nouvel Observateur* fandt man et sådan eksempel med repræsentation af det sociale rum i to dimensioner udarbejdet af tegner Wias i 1974. *Prisen på en franskmand, Le Nouvel Observateur*, 16 september 1974: 65.

¹⁵ ”Man opgav at lade offentligt og privatansatte funktionærer repræsentere af en meget udstrakt sky” (Bourdieu, Saint Martin 1976: 44).

der interesserede sig for abstrakt maleri, og en lærer, der nævnte Bizets *l'Arlésienne* eller Strauss' *An der schönen blauen Donau* som sine foretrukne musikstykker og ikke Mozarts *Eine kleine Nachtmusik* eller Bachs *Wohltemperierte Klavier*, som mange andre i gruppen havde valgt.

Betingelserne for analysernes validitet

En slags advarsel til læseren af "Anatomie du goût" fremstår retrospektivt som vigtig. "Intet kunne være mere fejlagtigt end at se en endegyldig teori om sociale klasser i den statiske og tingsliggjorte fremstilling af den sociale verden, som skemaet giver (dvs. skema I med konstruktionen af det sociale rum), med dets forskellige grupper og hierarkier lukket inde bag deres grænser og alene forenet gennem relationerne mellem symbolske distinktioner. Denne repræsentation, der måtte konstrueres for at afbilde et særligt sæt af fordelinger, nemlig de som definerer livsstilene, skylder en del af sine karakteristika til repræsentationens særegne produktionsbetingelser" (Bourdieu, Saint Martin 1976: 13).

Denne advarsel giver anledning til mindst to konklusioner. For det første er de grupper, som indfanges i dette rum, ikke uforanderlige, men forudbestemt til at forandre sig. De observerede homologier er heller ikke uforanderlige. Dernæst risikerer man at konkludere mere, end der kan bekræftes, hvis ikke man medtænker forskningens produktionsbetingelser. Skemaet fra "Anatomie du goût" foregiver med andre ord ikke at være gyldigt for andre tidspunkter, i andre rum eller i andre samfund.

Advarslen er ikke gentaget direkte i *Distinktionen*, hvor Bourdieu dog påpeger, at skemaet over de sociale positioners rum og livsstilenes rum "ikke vil være en krystalkugle, der ifølge alkymisterne kan give svar på alt efter blot et enkelt blik", og at man "fristes til at trække det tilbage i samme bevægelse, som man fremlægger det med" (Bourdieu 1979: 139).

Mangler ved en til tider endimensionel datafortolkning

I såvel tekster, analyser, tabelfortolkninger og korrespondensanalyser var den fremsatte forklaring i "Anatomie du goût" altid relationel (relationer mellem grupper, mellem grupper og livsstile, mellem livsstile), og fokus blev oftest rettet mod grupper og klassefraktioner. Det var de socioprofessionelle kategorier eller kategorierne for klassefraktioner, som gav de stærkeste forklaringer, og deres forklaringskraft var stor vedrørende de observerede forskelle i valg og vurderinger og vedrørende søgen efter distinktion.

Imidlertid var antallet småt indenfor hver gruppe (f.eks. kun 20 funktionærer indenfor handel, 23 kunsthåndværkere, 17 kunstformidlere, 14 kunstproducenter for at nævne de mindste grupper). Det var dermed sjældent muligt at studere variation i smag både opdelt efter socioprofessionel kategori og alder (eller generation) eller efter socioprofessionel kategori og bopæl.

Selv i fraværet af en detaljeret tabel, som f.eks. krydsede detaljerede socioprofessionelle kategorier med alderstrin og en bestemt type praktik, så havde det absolut været muligt at skrive en bog, der havde mindre fokus på klasse og klassefraktioner.

Man kan godt få den følelse, at tekstens læsning af data ind i mellem foretages med én helt bestemt vinkel med de styrker, men også de svagheder og mangler det giver teksten og dens fortolkning.

Nicolas Herpin har således allerede i en artikel i *Revue Française de Sociologie* fra 1980 kunnet vise, hvordan en genlæsning af korrespondensanalyserne af dominerende smag og af småborgerskabets smag førte til, at for så vidt angår meninger om mad, når man får gæster, så var effekten af alder givetvis stærkere end den position i klassestrukturen, der blev fremhævet i *Distinktionen*.

De afslappede måltider, skriver Nicolas Herpin, "henvender sig til unge under 30 år, og den finere madlavning" ('på basis af tradition') til alderstrinet 46-65 år. 'Originalt og eksotisk' appellerer til unge, mens 'fint og udsøgt' og 'enkelt og smukt præsenteret' appellerer til de modne. En enkelt modalitet 'rigeligt og godt' følger kun delvist denne systematik" (Herpin 1980).

Den manifeste tendens i datafortolkningen var på det tidspunkt at vægte de socioprofessionelle kategorier. Ikke at der ikke blev taget hensyn til andre variable. Således var dele af analysen helliget forskellige sportspraktikker og biografpraktikker fordelt på aldersklasse eller generation. Men effekten af uddannelsesniveaue og -art blev stærkt understreget i kapitel I af *Distinktionen*. Det ville dog i mange tilfælde have været muligt at præsentere alternative korrespondensanalyser, der havde mere fokus på variationer, der fulgte alder eller bosted.

For så vidt angår køn kan man tale om en relativ blindhed. Hvorfor blev det ikke overvejet, at køn var en af de vigtigste dimensioner, hvorfor blev det ikke forsøgt at afbilde et rum for maskuline former og et for feminine former for smag. Jeg har ikke et svar på dette spørgsmål.

På listen over præsenteret materiale, der findes som annex, bemærker man et vigtigt punkt: Data trukket fra INSEEs 1967-undersøgelse af fritid, rum-

mede oplysninger om forskellige kulturelle praktikker (museum, udstillinger m.v.) og forskellige aktiviteter (ordne have, gør det selv m.v.) omhandlede alene mænd. Hvorfor trak man ikke også den feminine befolkning? Det er ikke præciseret. I øvrigt gælder det, at for en stor del af oplysningerne indhentet af meningsmålingsinstitutter gav data ikke mulighed for analyser af både køn og socioprofessionel kategori. Data forelå enten med oplysninger om køn eller med oplysning om socioprofessionel kategori.

Ovenstående giver en idé om de udfordringer man mødte i 1970'erne, men fjerner ikke den retrospektive følelse af relativ blindhed. Havde vi virkelig ville tage højde for køn, havde det været muligt, måske med den pris, at man så skulle have opbygget skemaer med socialt rum og livsstilenes rum med færre indikatorer.

En parentes angående etnisk herkomst: Spørgeskemaet indeholdt ingen information herom, og det samme gjaldt for et stort antal andre undersøgelser fra perioden. Religionens betydning blev ikke udforsket, ikke en gang i interviews, mens politik behandles i et kapitel for sig.

Nancy L. Green foreslår i en artikel trykt i bogen *Arbejde med Bourdieu* "at kigge på disse grafer endnu engang". I *Distinktionen* finder hun på den ene side en strengt videnskabelig grafik "i al dens stiplede pragt", der afbilder korrespondensanalyserne på forskellene i dominerende smag, og to sider længere henne et foto over to sider af "Isabelle d'Ornanos varmt barokke soveværelse" fra *Figaro Magazine*, og hun konkluderer med henvisning til Bourdieu: "Han må have moret sig" (Green 2003 : 181). Outsideren, som hun benævner sig selv, har set rigtigt. Og hun foreslår med vid to retninger for dem, hun kalder "fremtidens bourdieusociologer" med parodiske titler på papers til videnskabelige konferencer: "Grafen hos Bourdieu" eller "Humoren hos en eminent fransk sociolog".

Selv har jeg lært meget og samtidig haft fornøjelsen af i årene 1972-77 at arbejde i værkstedet for forskning i smag, at udarbejde og omarbejde skemaer med det sociale rum og livsstilenes rum, at undersøge spørgeskemaer og diagrammer, at deltage i møder, at forsøge både at forstå den enkeltes singularitet og grupper eller klassefraktioners fælles træk for at konstruere disse rum, at analysere undersøgelsen af smag og at skrive på grundlag af dette sociologiske eksperiment. Det forekommer mig nødvendigt at afgive dette vidnesbyrd og at minde om visse af forskningens produktionsbetingelser og resultater.

-januar 2011 □

Oversættelse

Ulf Brinkkjær

Monique de Saint-Martin

EHESS/IRIS, Paris

Referencer

- Bertin, Jacques 1967, *Sémiologie graphique, les diagrammes, les réseaux, les cartes*, Paris, La Haye, Mouton, Gauthier-Villars.
- Bourdieu, Pierre 1971, « Disposition esthétique et compétence artistique », *Les Temps Modernes*, 295, février, pp. 1345-1378.
- Bourdieu, Pierre 1974, « Les fractions de la classe dominante et les modes d'appropriation des œuvres d'art », *Information sur les Sciences Sociales*, 13 (3), pp. 7-32.
- Bourdieu, Pierre 1976, « Un jeu chinois. Notes pour une critique sociale du jugement », *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 4, août, pp. 91-101.
- Bourdieu, Pierre 1977, « La production de la croyance : contribution à une économie des biens symboliques », *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 13, fév., pp. 53-43.
- Bourdieu, Pierre 1977b, « Questions de politique », *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 16, sept., pp. 55-89.
- Bourdieu, Pierre 1978, « Classement, déclassement, reclassement », *Actes de la recherche en sciences sociales*, 24, nov., pp. 2-22.
- Bourdieu, Pierre 1979, *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Paris, Ed. de Minuit.
- Bourdieu, Pierre, Boltanski, Luc, Castel, Robert, Chamboredon, Jean-Claude 1965, *Un art moyen, essai sur les usages sociaux de la photographie*, Paris, Ed. de Minuit (nouv. éd. revue, 1970).
- Bourdieu, Pierre, Darbel Alain, Schnapper Dominique 1966, *L'amour de l'art, les musées d'art et leur public*, Paris, Ed. de Minuit.
- Bourdieu, Pierre, Boltanski, Luc, Saint Martin, Monique de 1973, « Les stratégies de reconversion. Les classes sociales et le système d'enseignement », *Information sur les sciences sociales*, 12 (5), pp. 61-113.
- Bourdieu, Pierre, Delsaut, Yvette 1975, « Le couturier et sa griffe. Contribution à une théorie de la magie », *Actes de la recherche en sciences sociales*, 1, janv., pp. 7-36.
- Bourdieu, Pierre, Saint Martin, Monique de 1976, « Anatomie du goût », *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 5, oct., pp. 2-112.
- Bourdieu, Pierre, Saint Martin, Monique de 1978, « Titres et quartiers de noblesse culturelle. Eléments d'une critique sociale du jugement esthétique », VIII, 2-3, *Ethnologie française*, pp. 107-144.
- Desrosières, Alain 2008, « Analyse des données et sciences humaines : comment cartographier le monde social ? » *Journ@l Electronique d'Histoire des Probabilités et de la Statistique Electronic Journ@l for History of Probability and Statistics*, Vol 4, n°2, Décembre/December, www.jehps.net.
- Encrevé, Pierre 1980, « La Distinction/Pierre Bourdieu », *Universalia 1980, Encyclopaedia Universalis*, Paris, pp. 465-466.
- Green, Nancy L. 2003, « Réflexions d'une outsider », in : Encrevé Pierre, Lagrave, Rose-Marie, *Travailler avec Bourdieu*, Paris, Flammarion.
- Herpin, Nicolas 1980, « Bourdieu Pierre, *La distinction, critique sociale du jugement*. », *Revue française de sociologie*, vol. 21, n° 3, pp. 444-448.
- Mercklé, Pierre 2010, « Le modèle de la distinction est-il (déjà) pertinent ? Premiers résultats de l'enquête longitudinale sur les

pratiques culturelles des enfants et des adolescents », Communication au colloque « Trente ans après *La Distinction* », Paris, 4-6 novembre.
Rouanet, Henry, Ackermann, Werner, Leroux, Brigitte 2000, « The Geometric Analysis of Questionnaires : The Lesson of Bour-

dieu's *La Distinction* » BMS: *Bulletin of Sociological Methodology/Bulletin de Méthodologie Sociologique*, January, vol. 65, no. 1, pp. 5-18.

